

אפוטרופסות במקורות היהדות

(הועבר כשיעור בפורום מנכ"ל, המרכז הישראלי לאפוטרופסות, ינואר 2015 טבת תשע"ה).

א. מקורות האפוטרופסות בספרות היהודית-הלכתית:

נושא האפוטרופסות אינו מופיע בתנ"ך, אלא מופיע לראשונה בתלמוד הבבלי בסוגיות של אפוטרופסות לקטינים ונכסי נעדרים. הרמב"ם בספרו 'היד החזקה' פיזר את ההלכות בסימנים רלוונטיים: הלכות נחלות (ירושה), הלכות לווה ומלווה, וכדומה. בספרות ההלכה המאוחרת יותר - ארבעה טורים ושולחן ערוך, נאספו ההלכות בפרק נפרד בחלק 'חשן משפט' בין הלכות ירושה להלכות שומרים, סימן ר"צ. בפרק זה נפסקו ההלכות לגבי אפוטרופוס היתומים וחסרי הישע (שוטה וחרש). ספרי שו"ת רבים עוסקים בנושא האפוטרופסות, ואחד הדיונים הרלוונטיים לימינו הוא האם האפוטרופסות היא מעין שליחות לה מונה האפוטרופוס על ידי החסוי שלא מדעתו, או שהיא רק 'תקנת חכמים' מפני דרכי שלום.

בשנת תש"ד הוציא הראשון לציון רבי בן ציון מאיר-חי עזיאל זצ"ל את חלקו הראשון של ספרו 'שערי עזיאל', אותו הקדיש לנושא האפוטרופסות. בדברי הפתיחה הוא מדגיש את הקשר בין פרסום החיבור לבין התקומה החברתית מדינית של עם ישראל, שכן אלו הלכות המוטלות על בית הדין ומסורות לשיפוט הרבנות בארץ ישראל.

ב. לימוד סוגיית 'ההוא תורא' (=השור ההוא) בתלמוד בבלי מסכת בבא מציעא דף מב:

רקע: בדין היהודי מחולקות הלכות אחריות השומרים לשלש קטגוריות. אחריות מינימלית למקרים של הזנחה וחוסר אחריות (פשיעה) בלבד החלה במקרה שהשומר אינו מקבל תמורה על שמירתו, אחריות חלקית גם במקרים גבוליים בין הזנחה לאונס כגון גניבה או אבדה של החפץ בתקופת השמירה החלה במקרה והשומר מקבל שכר על שמירתו, ואחריות מלאה גם במקרי אונס החלה במצב בו השומר לוקח את החפץ לשימוש האישי ללא תשלום כל תמורה לבעליו.

המעשה שהגיע לדיון בפני האמוראים הוא: אפוטרופוס היתומים רכש מכספם מסוחר בשוק הבהמות שור כהשקעה כלכלית (השכרה לחרישה) ואת השור מסר לטיפול של רועה מוסמך. הרועה הכניס את השור לדיר ומצאו מת לאחר מספר ימים. בבדיקה התברר שהמוות נגרם מרעב שכן לשור לא היו חניכיים ושיניים ולכן התזונה שקיבל לא התאימה לו. הדיון בהטלת האחריות להשבת הפסד היתומים מתמקד בשלש אפשרויות שכל אחת מהן בעייתית; הטלתה על המוכר שמכר שור פגום אך טוען שהוא עצמו לא ידע על הפגם ורכש את השור ממוכר אחר שאינו מוכר לו, הטלתה על האפוטרופוס שאינו מקבל שכר עבור שמירתו ולכן יחוייב רק במקרי פשיעה, וכאן לכאורה פשע באי בדיקת מצבו הפיזי של השור עם קנייתו, אך הוא יטען שכיון שאין לו ידע מקצועי בתחום שכר את הרועה המומסך שיטפל בשור ועליו היה לבחון את מצב השור. והטלתה על הרועה שיטען שאין לו דרך לדעת זאת אם לא קיבל מידע מראש שהשור זקוק לטיפול מיוחד. מסקנת הסוגיה היא שאכן כיון שהרועה הוא היחיד שמקבל שכר עבור אחריותו עליו מוטלת החובה לבדוק את מצבו של השור והוא יהיה חייב לשלם ליתומים.

כפי הנראה האפוטרופוס בתקופת הגמרא התנדב ולא קיבל שכר עבור עבודתו ולכן פסקה הגמרא שיהיה פטור מתשלום. הפרשנים המאוחרים יותר, רש"י ובעלי התוספות, מתלבטים בשאלה האם יתחייב במקרים של פשיעה, או שכיון שהוא מתנדב ללא שום תמורה גם אם נגדיר את מעשיו כפשיעה הוא יהיה פטור שכן מראש עם קבלת המינוי ברור שאין לו שום אחריות לטיפול בכספי היתומים מעבר להשקעתם בהשקעה סבירה.